

ברכת הלבנה

אבנר גחושטן

ברכת הלבנה נאמרת ככל חודש, ומעלתה הגדולה מבוארת בגמרא ובספרים רבים. המאמר מנסה לברר תוך התבוננות בנוסחה ובהקשר ההלכתי שבו היא מובאת, לאיזה סוג של ברכות שייכת ברכת הלבנה: האם זוהי ברכת ראייה או שמא ברכת שנת, ואולי יש לה מעמד מיוחד משל עצמה.

יסודות

וא"ר רב אחא בר חנינא אמר רבי יוחנן, עד כמה מברכין על החודש, (על הלבנה בהתחדשה – רש"י), עד שתתמלא פגימתה...
ואמר רב אחא בר חנינא אמר רבי יוחנן, כל המברך על החודש בזמנו, כאילו קיבל פני שכינה, כתיב הכא החודש הזה, וכתיב התם, זה א-לי ואנוהו. תנא דבי רבי ישמעאל, אלמלא לא זכו ישראל אלא להקביל פני אביהם שבשמים אחת בחודש, דיים¹. אמר אביי הלכך נמרינהו מעומד. מרימר ומר זוטרא מכתפי אהרדי ומברכי².
אמר לו רב אחא לרב אשי, במערבא מברכי כרוך מחדש חדשים. אמר ליה, האי, גשי דידן נמי מברכי³, אלא כדרב יהודה, דאמר רב יהודה,

1. כביאור הקשר בין ברכת הלבנה לבין הקבלת פני אבינו שבשמים כתב הר"ן: מפני שהקב"ה אע"פ שאינו נראה לעין, נראה הוא על-ידי גבורותיו ונפלאותיו, כענין שנאמר: ובכן אתה א-ל מסתתר א-להי ישראל מושיע, כלומר, אע"פ שאתה מסתתר, אתה הוא א-להי ישראל מושיע בכל עת ועל-ידי השועתך רואים אותך בני אתם ואתה מתגלה להם ומכירים אותך. וג"כ ככאן, על-ידי מה שמחדש חדשים, הוא מתגלה לבני אדם, והוא כאילו מקבילין פניו.
וזהו לשון המאירי (בסוגיה בסנהדרין): שהרי זה הערה והתבוננות להירוש הבריאה.
2. המאירי בסוגיה פירש 'מקפצים ומרקדים', והב"ח (סי' תכ"ו) כתב: שלא היה כל אחד עומד בפני עצמו ומברך, אלא נחברו יחד כתפיהם להדדי ומברכין, שזהו חשיבות להקביל פני השכינה. ולכן כתבו האחרונים, דאין מקדשין הלבנה תחת הגג, דאין זה דרך כבוד, אלא יוצאין מתחת הגג לתוך הרחוב, כדרך שיוצאין לקבל פני מלך, שיוצאים לקראתו.
3. המאירי כתב ע"פ זה: ונשים ועמי הארץ שאינם יודעים לברך, מברכים מחדש חדשים. ע"פ דבריו, בגלל הקושי של זכירת הנוסח, אפשרו לברך נוסח קצר למי שאינו יודע את הנוסח הארוך.

ברוך... אשר במאמרו ברא שחקים וברוח פיו כל צבאם, חוק וזמן נתן להם שלא ישנו את תפקידם, ששים ושמחים לעשות רצון קונם. פועלי אמת שפעולתן אמת. וללבנה אמר שתתחדש, עטרת תפארת לעמוסי בטן, שהם עתידים להתחדש כמותה, ולפאר ליוצרים על שם כבוד מלכותו, ברוך אתה ה', מחדש חדשים.

בגמ' כאן מובא הדין לברך על הלבנה בחידושה, אך לא מבואר כאן אופיה של ברכה זו, האם היא ברכת השבח, ברכת הראייה או ברכה אחרת. כמו כן לא מוזכר כאן האם יש צורך לראות את הלבנה בעת הברכה, או שמברכים ברכה זו על עצם העובדה שהלבנה התחדשה.

כמו כן, רואים כאן בגמרא שני נוסחים של ברכת הלבנה: בארץ ישראל מברכים ברוך... מחדש חדשים, ובבבל נוסח קצר זה ברכו הנשים, אבל הגברים ברכו את הנוסח הנהוג כיום, הפותח בברוך ומסיים בברוך.

במסכת סופרים⁴ מובא: ותולה עיניו כנגדה ומיישר רגליו ומברך. כאן מובא הצורך לראות את הלבנה, אך ניתן לומר שזוהי הנהגה ולא חלק הכרחי לברכה, כשם שדין 'מיישר רגליו' אינו תנאי לברכה⁵.

ברכת הלבנה כברכת הראייה

הרמב"ם בהלכות כתוב:

ברכות אחרות ודברים שאין בהן פתיחה ולא חתימה⁶ תקנו חכמים דרך שבח והודיה להקב"ה כמו ברכות ותפילות שכבר כתבנו וכו' הל' ברכות פרק י הלכה א

בפרק זה מונה הרמב"ם רשימה של ברכות שאינן חלק מסדר היום, אלא שאדם מתחייב בהם בהתאם למאורעות שקרו לו, מראות שנתקל בהם וכו'.

החל מהלכה ט' מונה רשימה ארוכה של ברכות ראייה: הרואה מקום שנעשו ניסים לישראל אומר... הרואה גוב האריות וכבשן האש שהושלך בו חנניה מישאל ועזריה מברך... הרואה מקום שעובדין בו עכו"ם... הרואה בתי ישראל בישובן... הרואה קברי ישראל... הרואה ת"ר אלף איש כאחד... הרואה חכם מחכמי ישראל... על ההרים ועל הגבעות על הימים ועל המדברות אם ראה אחת מהם.

בהמשך דברינו יתבאר ביאור נוסף למה על נוסח זה אמר רב יהודה "נשי דידן נמי מברכי".

4. פ"כ ה"א
5. במסכת סופרים מובאים גם מנהגים רבים שאנו נוהגים היום, כגון לומר ברכה זאת כמוצאי שבת, להוסיף פסוקים ועוד תוספות שאנו נוהגים היום להוסיף לברכת הלבנה.
6. כלומר חסרה אחת מהן.

בהלכה יז כתב הרמב"ם :

הרואה קשת בענן מברך, ברוך... זוכר הברית ונאמן בכריתו וקיים במאמרו. הרואה לבנה בחידושה מברך, ברוך... אשר במאמרו ברא שחקים וכו' ברוך... מחדש חדשים.

מההקשר בו הביא הרמב"ם את ברכת הלבנה, בין ברכות הראייה השונות, וגם מהפתיחה שלו לברכה זו: "הרואה לבנה בחידושה", משמע שברכה זו היא ברכת ראייה, אדם נפגש בתופעת טבע זאת של התחדשות הלבנה לאחר העלמותה, מברך על כך כשם שמברך על תופעות טבע אחרות בראייתם. גם הטור והשו"ע⁷ ניסחו את חיוב הברכה במצב של "הרואה לבנה בחידושה". אמנם, מס' תמיהות מתעוררות ביחס להנחה זו, ונפרט אותן מיד.

התמיהות בתפיסת ברכת הלבנה כברכת הראייה

נוסח הברכה

נוסח ברכת הלבנה הוא נוסח ארוך הפותח בברוך וחותר בברוך, דבר שאינו מצוי בדרך כלל בברכות הראייה, ומדוע נשתנתה ברכת הלבנה מברכות הראייה האחרות ?

בנוסף לכך הרמב"ם שהובא לעיל כותב בפירושו, שברכות אלו שתוקנו דרך שבח והודיה⁸, יש בהן רק פתיחה או חתימה בברוך, ולא שתיהן.

מיד לאחר מכן ממשיך ומפרט הרמב"ם ברכות ראייה ושמיעה רבות, וביניהן ברכת הלבנה כאמור לעיל. בפרק זה ישנן שתי ברכות שאינן עונות על ההגדרה שהגדיר הרמב"ם שאין בהם פתיחה וחתימה. אחת מהם היא ברכת הלבנה, והשנייה היא ברכת הרואה קברי ישראל.

בתחילת פרק י"א כותב הרמב"ם :

כל הברכות כולן פותח בהם בברוך וחותר בהם בברוך, חוץ מברכה אחרונה של קריאת שמע וברכה הסמוכה לחברתה וברכת הפירות והדומה לה, וברכת עשיית המצוות. ומאלו ברכות שאמרנו שהן דרך שבח והודיה, יש מהן פותח בברוך ואינו חותר בברוך, ויש מהם שהוא חותר בברוך ואינו פותח בברוך, אלא (=חוץ מ) מעט מברכות המצוות כגון ברכת ספר תורה, ורואה קברי ישראל מאלו שהן דרך שבח והודיה, (ואעפ"כ יש להם פתיחה וחתימה), אבל שאר ברכות המצוות כולן, פותח בהן בברוך ואינו חותר.

משמע כאן מלשון הרמב"ם שהברכה היחידה "מאלו שאמרנו שהן דרך שבח והודיה", שפותחת בברוך וחותרת בברוך, היא ברכת הרואה קברי ישראל, ותמוה

מדוע הרמב"ם לא הביא גם את ברכת הלבנה ככרכה יוצאת דופן, הרי גם היא ברכת שכח והודיה?⁸

חיוב נשים בברכת הלבנה

תמיהה נוספת עולה מחיוב נשים בברכת הלבנה.

המגן אברהם⁹ כתב שנשים אינן מברכות ברכת הלבנה, משום שהיא מצוות עשה שהזמן גרמא¹⁰. ואע"ג שנשים נוהגות לקיים מצוות עשה שהזמן גרמא למרות שאינן חייבות, מ"מ ברכת הלבנה לא יברכו, משום שהן גרמו לפגמת הלבנה¹¹.

יש לתמוה על דברי המגן אברהם מספר תמיהות:

1. הגמרא הלא אומרת על הנוסח הקצר של ברכת הלבנה "האי, נשי דידן נמי מברכי", ומפורש שנשים כן מברכות ברכות הלבנה!
  2. ההתייחסות לברכת הלבנה כמצווה שהזמן גרמא היא תמוהה, כי לכאורה מצווה שהזמן היא מצווה שבידי האדם אפשרות לקיימה, אבל עכשיו אין זה זמן חיוב המצווה. לדוגמה, יש בידי אדם שופר והוא יכול לחקוע בו, אבל מכיוון שעתה לא ראש השנה אין זה זמן חיובה. לעומת זאת, אם נגדיר את ברכת הלבנה כברכת הראייה, קשה לראותה כמצווה שהזמן, כי בכל זמן שאדם יראה לבנה בחידושה, יכול לברך עליה. מציאותית שייך לראות לבנה בחידושה רק כלילה ורק בתחילת החודש, אבל ההגבלה הזאת אינה הופכת את המצווה למצווה שהזמן גרמא, כי אין מצב בו אדם נפגש במציאות שבה לכאורה שייך היה לקיים מצווה זו, אלמלא שאין זה זמן חיובה¹².
  3. לא ברור למה העובדה שנשים גרמו למיעוט הלבנה, מונעת מהם לברך את ברכת הלבנה. אם זוהי ברכת הראייה, מברכים אותה על תופעת הטבע של לבנה בחידושה, בלי קשר לרעיון הרוחני של מיעוט הלבנה וחידושה.
8. אמנם הרמב"ם נוקט בלשון "ברכות שבת והודיה", אולם כוונתו היא לברכות הראייה – כפי שניכר מתוך דבריו, מן הלשון "הרואה... מברך" בכל הפרק הנ"ל.
  9. שם בתחילת הסימן.
  10. האם גם במצווה דרבנן שייך לפטור נשים מטעם דהוי ז"ג, עיין בברכות כ ע"ב תוס' ד"ה בתפילה, שמוכיח ששייך.
  11. לביאור העניין עיין בשו"ת רב פעלים ח"ד אר"ת לד.
  12. כן הקשה ר' שלמה קלוגר בחכמת שלמה על השולחן ערוך שם, ובשאלות ותשובות שלו, "האלף לך שלמה" אר"ח קצ"ג. בהמשך דברינו נביא בע"ה את מה שמתרץ בשו"ת שלו. אמנם ר' משה פיינשטיין באגרות משה חו"מ ב' סי' מ"ז סובר שגם אם המציאות גורמת לצמצום זמן הברכה, שפיר מקרי בכך מ"ע שהזמן גרמא, כיוון שמ"מ אינה נוהגת בכל זמן, ומגוררים לנו בדיוק הזמנים בהם נוהגת או אינה נוהגת.

חיוב סומא כברכת הלבנה

נחלקן הרש"ל¹³ והמהריק"ש¹⁴ האם סומא מברך ברכת הלבנה. הרש"ל סובר שיכול לברך, וזו לשונו: ודווקא ברכת "מאורי האש" (איך יכול לברך עד שיראה), אבל ברכת הלבנה נראה לי דיכול שפיר לברך, אף שאמרו גם כן בה "עד שיאותו לאורו", מכל מקום לא אמרו שהוא יראה לאורה, אלא שהעולם יאותו לאורה, כי ברכה זו על בריאת העולם וחיידושו קאי, ודומה לסומא שיכול לברך "יוצר המאורות".

לפי מה שהגדרנו את ברכת הלבנה כברכת הראייה, לא ברורה ההשוואה בינה לבין "יוצר המאורות", וכי נאמר לנו "הרואה חמה זורחת מברך יוצר המאורות"? חיוב ברכה זו לא מותנה בראייתו, כי "על בריאת העולם וחיידושו" נאמרה ברכה זו, בניגוד לברכת הלבנה, בה אמרנו "הרואה לבנה בחידושה מברך".

מסיבה זו פסק מהריק"ש שסומא אינו מברך ברכת הלבנה, ומ"מ דברי הרש"ל צריכים הסבר.

ברכת הלבנה איננה רק ברכת הראייה

על-מנת לתרץ את קושייתו על המגן אברהם בעניין חיוב נשים בברכת הלבנה, כותב ר' שלמה קלוגר:

"ל על-פי מה שכתוב בסנהדרין אמר לו רב אחא לרב אשי, במערכא מברכי ברוך מחדש חדשים. אמר ליה, האי, נשי דידן נמי מברכי, אלא כדרב יהודה, דאמר רב יהודה, ברוך... אשר במאמרו ברא שחקים, וזה אין לו הבנה מה שאמר האי נשי דידן נמי מברכי¹⁵, וכי דרך נשים לו לדבר דרך קנתור והיתול... ולדרכנו אתי שפיר, דהחילוק הוי כך, דברכת מחדש חדשים הוי שייכא רק על הלבנה לכד, אבל בברכה אשר במאמרו ברא שחקים וברוך פיו כל צבאם, זה הוי ברכה כוללת על כל מעשה בראשית, ואין לו ענין לקידוש הלבנה דווקא, רק מה דנתקן ברכה זו עכשיו... אך ברכה דאשר במאמרו שייכא תמיד על כל מעשה בראשית, רק תקנוהו עכשיו בזמן קידוש הלבנה. ולכך אתי שפיר, דגוף ברכת הלבנה ברוך מחדש חדשים, לא נחשב מ"ע שהזמן גרמא, כיון שזה שייך רק על לבנה בחידושה, והוי מניעת הברכה מצד הלבנה שלא נתחדשה עד היום, ולא מכוח הזמן, אבל ברכת אשר במאמרו ברא שחקים, שייך בכל יום ובכל שעה, וא"כ כיוון ששייך לברכה תמיד, ואעפ"כ לא קבעוה רק בזמן חידוש הלבנה, שפיר נקרא ברכה זו, מ"ע שהזמן גרמא, ולכך ראוי לפטור בזה הנשים. וזהו שאמר על מה שאמר לו דבמערכא מברכיין מחדש

13. סי' ע"ז.

14. הובאו דבריו כאחרונים, עיי' באור הלכה סי' שכ"ז ד"ה ונהנין מאורה.

15. עיין הערה 3, כיצד ביאר גמ' זאת המאירי.

חדשים, א"ל, ההוא נשי דידן מברכות כלומר דברכה זו לבדה שייכא אף
בנשים, דברכה זו לא הוי מ"ע שהז"ג. שו"ת האלף לך שלמה שם

ר' שלמה קלוגר מכאר שבברכת הלבנה ישנם שני עניינים: ברכת ראייה
שנתקנה על ראיית הלבנה ואינה מצווה שהז"ג, והיא נכללת במילים "ברוך...
מחדש חדשים", וברכה זו היא הברכה שברכו בארץ ישראל. בבבל ברכה זו ברכו
אותה הנשים, אבל הגברים הוסיפו בברכתם עניין נוסף שלא נאמר בברכת ארץ
ישראל, והוא שבח כללי על בריאת השמים וכל צבאם, שבח שלא הכרחי לאומרו
בשעת ראיית הלבנה כחידושה דווקא, אבל סמכוהו לברכת ראיית הלבנה מפני
העניין הדומה שבשתייהן. כיוון ששבח זה אינו שייך דווקא בראיית הלבנה, ובו
מתייחסים גם לדברים שאותם איננו רואים כרגע, אמירתו אינה כברכת הראייה.
לאור זאת העובדה שניתן לומר שבח זה רק בזמנים מסוימים, מגדירה אותו
כמצווה שהז"ג. מסיבה זאת נוסח זה נאמר בבבל רק על-ידי גברים, כי נשים אינם
חייבות בו משום שהוא מצווה שהז"ג גרמא.

יישוב התמיהות על ברכת הלבנה

א. נוסח הברכה

על-פי האמור לעיל, ברור למה נוסח ברכת הלבנה שונה משאר ברכות
הראייה, משום שברכת הלבנה איננה רק ברכת ראייה, אלא גם ברכת השבח. גם
בדברי הרמב"ם צריך להסביר אותו הסבר: הרמב"ם אומר בפרק י שבפרק זה
ימנה ברכות שאין בהם פתיחה וחתימה, משום שגם ברכת הלבנה כברכת ראייה
אין בה אלא פתיחה: ברוך... מחדש חדשים. לברכה זו הצטרף שבח נוסף אך
אינו חלק מברכת הראייה, ולכן הרמב"ם בהגדירו את האופי הכללי של הברכות
המגויות בפרק, זה פותח ואומר: ברכות אחרות ודברים שאין בהם פתיחה ולא
חתימה (אלא רק אחת מהן), אינו מתייחס לברכת השבח שבברכת הלבנה, אף-
על-פי שבפירוט הנוסח כותב הוא את כל הנוסח. גם בתחילת פרק יא בכותבו
שהברכה היחידה מברכות אלו שיש בה פתיחה וחתימה, היא הברכה על הרואה
קברי ישראל, הוא מתעלם מברכת הלבנה, משום שהפתיחה וחתימה שבברכה זו,
אינן שייכות כלל לסוג הברכות אליו מתייחס הרמב"ם, ברכות שבאות בעקבות
ראייה מסוימת או שמיעה מסוימת, או אירוע מסוים שהאדם נתקל בהם.

ב. חיוב נשים בברכת הלבנה

לגבי הקושיה על המ"א מהגמ', ברור לאור האמור, שהגמ' לא אמרה שנשים
מברכות, אלא ברכת מחדש חדשים, שהיא מצווה שאין הז"ג, כיוון שהיא ברכת
הראייה, ולא את הברכה הארוכה שאנו אומרים היום, שהיא מצווה שהז"ג. אלא
שלפי דברי ר' שלמה קלוגר, נשאל למה נשים אינן מברכות את ברכת הראייה
ברוך... מחדש חדשים? נראה שהאפשרות לנתק את הברכה לשני חלקים, ולומר
רק את הנוסח הקצר, אינה שייכת כאשר נוסח קצר זה אינו נהוג כלל, שהרי כיום
גם במערבא אנו אומרים את הנוסח הארוך, וממילא ברכת הלבנה כיום היא ברכה

המשלבת בתוכה את ברכת השבח וברכת הראייה, ואי אפשר לומר שנשים תברכנה רק חצי ברכה.

לאור האמור, ברור גם, מדוע שייך לומר שנשים לא הברכנה ברכה זאת מטעם שפגמו בלבנה. אמנם אם זו ברכת הראייה לא שייך טעם זה, כאמור לעיל, אלא שבנוסף למה שכתב ר' שלמה קלוגר – שהוסיפו על הברכה שבח כללי על מעשה בראשית – המעיין בנוסח הברכה רואה שישנה עוד תוספת, שג"כ אינה שייכת בברכת הראייה: וללבנה אמר שתתחדש, עטרת תפארת לעמוסי בטן, שהם עתידים להתחדש כמותה, ולפאר ליוצרים על שם כבוד מלכותו. תוספת זו מתייחסת לעניין התמעטות הלבנה והתחדשותה, ובגינה נשים אינן יכולות לומר ברכה זו.

ג. חיוב סומא בברכת הלבנה

לאור האמור לעיל, ניתן גם להסביר כיצד פוסק הרש"ל שסומא מברך ברכת הלבנה, ומה מקום יש להשוואה בין ברכה זו לברכת יוצר המאורות, שעל בריאת העולם וחידושו נתקנה. מכיוון שברכת הלבנה יצאה מגדר ברכת הראייה, וכוללת בתוכה ברכת השבח שנשמכה לברכת הראייה, ברור שהיא – בדומה ליוצר המאורות אינה מחייבת ראייה בפועל, וברור כיצד כותב הרש"ל, ש"ברכה זו על בריאת העולם וחידושו קאי". על-פי הרש"ל, בכך שסומא חייב בברכת שבח שבברכת הלבנה, כדי לחייב אותו באמירתה.

סיכום

ברכת הלבנה בנוסח הקצר, כפי שברכו הנשים בבבל, ובא"י אף הגברים – ברוך... מחדש חדשים, היא ברכת הראייה, על ראיית תופעת הטבע של לבנה בתידושה. הנוסח הארוך שאנו אומרים היום, ושאמרו הגברים בבבל, כולל בתוכו תוספת של שני עניינים שנשמכו לברכת הראייה: א. שבח כללי על בריאת השחקים וכל צבאם. ב. שבח על זה שעתידה הלבנה להתחדש, דבר שמעיד גם על עתיד עם ישראל. לאחר שגובש הנוסח הזה, ולא נהוג בשום מקום על-ידי שום אדם לברך רק ברוך... מחדש חדשים, דיני הברכה הם בהתאם לכך וההתייחסות ההלכתית לברכה אינה כברכת ראייה בלבד¹⁶.

16. יש להעיר, שגם מנהגי ברכת לבנה, והפוסקים והתוספות שאנו אומרים בסמוך לברכת לבנה, עוסקים בשתי תוספות אלה לברכה, חלקם כעניין שבח הקב"ה על בריאת העולם, וחלקם בהתחדשות הלבנה ועם ישראל.